

ХҮНДУЛУГ НОМЧУКЧУ!

2001 чылдың ийги кварталында "ШЫН" солунга Чагыдылгартып өрттөз мындыг:

ХУУ УЛУСКА

3 айда — 64 рубль

1 айда — 21 рубль.

АЛБАН ЧЕРЛЕРИНГЕ

3 айда — 80 рубль

1 айда — 27 рубль.

"ЭКСПРЕСС" чагыдылганы база кылып ап болур, ынчан бир номерин өрттөз ортумаа—биле 2 хире рубль болур.

Солуну чагыдып алырга, киосклерден садып алырындан өрттөз чиик болур.

Чагыдылганы чер—черлерин почта салбырларында хүлээп ап турар.

ДЕПУТАТТАН — АЖЫЛДАКЧЫЖЕ

Тыванын чангыс мандаттыг сонгулда округунун талазы-биле Россия Федерациязынын Күрүне Думазынын депутаты Н. И. Локтионов Россия Федерациязынын Саналга палатанын ажылдакчызынга томуйлат-тырган.

ТР-нин Президентизи Ш. Д. Ооржак

Николай Игоревичин Р-Ф-тин Күрдумазынын депутаты болушаан, Федералдыг деңгелге Тыванын эрге-ажыктарын камгалаар талазы-биле кылган ажылы дээш өөрүп четтиргенин илереткеш, чаа албан-ажылынга томуйлат-тырганы дээш моон сонгаар оон ажылынга чедишкенин күзөөн.

ТЕЛЕГРАММАЛАР

Тыва Республиканын хүндүлүг сонгукчулары! Депутатка сонгулдалар үезинде Силериниң менээ көргүскен бүзүрелчир болгаш детокмечер дээш Силерге сеткил ханызылдан өөрүп четтирдим. Ол албан-дужаалга акылга мээң үндүрген бутт-ле күженишкенин бистиң бүтүдүмүстү чаагай чорууга бараалгаттылган дээрлиге бүзүрээр мей.

Тыва Республиканын бутт-ле чурттакчыларыга чечектелешкенин болгаш чаагай чолду сеткил ханызылдан күзөдүм!

Силериниң Н. И. ЛОКТИОНОВ.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА УЛАМЧЫЛААР

Р-Ф-тин Күрдумазынын депутаты Н. И. Локтионов ТР-ниң Президентизи Ш. Д. Ооржакка Россия Федерациязынын Саналга палатанын ажылдакчызынын албан-дужаалынга томуйлатканы-биле холбаштыр оон апрельге чыгып сестери болгаш күзээшкенин дээш өөрүп четтиргенин илереткен.

Хары телеграммада мынча дээн: "Бистиң кады ажылдакчылыгын үр-түндүгүндө дугайында салгынышаан, ажал-чорудуга үезинде менээ көргүскен бүзүрелчир болгаш болгаш оон чурттакчыларынын чаагай чоруу дээш Силериниң улам ыңайгы ажыл-чорудулганыга чүректин ханызылдан чедишкенин күзөөн чөптөөрөп көрдүр". Николай Игоревич улам ыңайгы кады ажылдакчыга бүзүрелин илереткен.

АЙЫТКАЛ — ЧУГААЛАЖЫШКЫНДА

Тыва Республиканың Президентизи—Чазак Баштыңы Ш. Д. Ооржактын Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) ээлчеглиг XXXIX сессиязынга "Чедишкенин быжыккалар болгаш экономиктиг өзүндөни улам ыңай хандырар дугайында" Айыткалгага хамаарыштыр чамдык удуртукчуларын болгаш Дээди Хуралдык депутаттарын бодалдары мындыг.

Н. Г. Дубровский, Тыванын күрүне университетинин ректору, Дээди Хуралдын депутаты: — Көдөз суурлардан орус дылдыг башкыларын өскөз чорутканы-биле өөредилгениң деңгели дүргени-биле кудулаан. Анаа хамаарыштыр Кызыл хоорайнын школаларын чеккеке ап болур. Мында школаларын класстарында өөреникчилериниң саны хем-чээлден ашкан, өөредилге үш ээлчеге чоруп турар.

Көдөз суурларда орус дыл кичээлери тыва дыл кырын-да эртип турар. Бир эвес абитуриент кижилер орус дылды билбес болза, оон кандыг өөредилге черинче кирерин дугайында чугаа турары?

Президентиниң Айыткалында көдөз школалары химия, физика, орус дыл болгаш англи дыл башкыларын хүлээп аларда, чүте керээ чарар системалар кериниң чугулазын айткан. Көдөз школаларын кадрлар-

болбаазырадылгала талазы-биле тускай факультет ажыттылган турар.

О. В. Петров, "Тыванын суг оруу компания" хаалгыг хевириниң акционер нийтигелиниң даргазы:

— Тыва Республиканың Президентизиниң делгем болгаш тодаргай Айыткалы бистиң республиканын амыдыралынын шупту талаарын, экономиказынын шупту айтыр-гыларын көдүрүп турар. Мен болум хуума, Тываның 2010 чылга чедир экономиктиг хөгжүлдүзүниң программаныңга хамаарышкан кезээчкө кичээлери салдым.

Россия Федерациязынын программасы база ыныг хуусаада көрдүнгөн. Болуну экономиказын калбак хем-чээлге Россиянын бюджетиниң аргазы-биле сайыраа-гайжыдылганы бистиң республикамыска ол дузалар. Аргалар девискээлдерге, оон иштинде Тывага, экономика-ны шалыктын хөгжүлдүзүне иделгиди берип турар.

Менээ Айыткал келир үеже шийтирилгиз башкы кылдыр билдинип турар, ыңчангай Айыткал тодаргай болгаш узун хуусаагай ажылыг утлан-ган турар ужуруг деп санаар мен.

Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязының даргазы Н. А. ОНДАРГА Конституция судунуң харызы

Хүндүлүг Дарга! Россия Федерациязынын Конституция Судунга Силерин Чагаанар келген, Конституция Судунун Секретариаты "Россия Федерациязынын Конституция Судунун дугайында" Федералдыг конституция хоойлузунун 40 болгаш III чүдүлгенин өзүлгөрүп көргөн.

Силерин салган айтырыгын тайыл-бырлап бээр кылдыр Россиянын Төп сонгулда комиссиязы оон бижири турган-дыр Силер. Конституция Судунун Секретариатынын специалистериниң анаа хамаарыштыр саналы кандыгы дээш, ол мындыг аныжыг илереттир.

Россия Федерациязынын хамаатыларынын сонгуур эргелериниң кол магдалдарынын болгаш референдумга кижир эргелер дугайында Федералдыг хоойлунун 33 чүдүлгүн 5 пункттузун өзүлгөрүп референдум эрттирер талазы-биле эгелекчи бөлүктүн саналдап турары айтырыгын тодаргайлазгы айыт-тылган Хоойлунун негелделеринге дүшүс таарылганда, Россия Федерациязынын субъек-тизиниң сонгулда комиссиязы чаа тодаргал-ганы эгелекчи бөлүк-биле дугуржур эргелг, ындыг таарылганда айтырыгын кол утказы

өскөрүлбөс ужуруг. 33 чүдүлгүн 6,7 болгаш 11 пункттарын өзүлгөрүп, Федералдыг хоойлунун 13 чүдүлгүн негелделеринге референдумче кирип турар айтырыгын дугуржур турарынын кылалдыктын хүлээлгезин Россия Федерациязынын субъектизиниң күрүне эрге-чагыргазынын референдуму эрттирер дугайында шийтирилгиз хүлээп алыр кылдыр төлөөлөткөн органга дагзыр. Во таварылганда 33 чүдүлгүн утказын өзүлгөрүп алырга, референдуму эрттирер кылдыр доктааткан органга эгелекчи бөлүктүн дүшүс болгаш документтерин чорудары — бо дээрге эгелекчи бөлүктү бүртүкп кааны ол эвес-тир, а референдумче кирип турар айтырыгын көдүрүп чуруму ажылдап турары ол. Чүте референдуму эрттирер кылдыр доктааткан органдан чөптөөрөлдү алган соонда, Россия Федерациязынын субъектизиниң сонгулда комиссиязы эгелекчи бөлүктүн бүртүкпээш-кинин чорудар.

Ыңчангай, Силериниң-биле алырга, Силерин чагаанарда тодаргай эвес чорук эскер-тинип турар-дыр.

Конституция эргезиниң эргелел начальниги Л. В. ЛАЗАРЕВ.

ҮНӨЛӨЛ СООНДА

Ийи хүн чугаалажып кел-генин түнелинде ТР-ниң Дээди Хуралынын дыйнакта-нын өзүлгөрүп алырга, көдөз ажал-агынын хөгжүдөр, оон сайзыралдыр талазы-биле программа-доктаалды ТР-ниң Чазак хүлээп алган.

Сайт Вадим Орамболов Оюнун көдөз ажал-агынын сайзыралдыр албан-дужаалында хостаанынын соонда, эде тургузушкун үезиниң барымдаларын са-гынын көргөни чептүг. Самойлов Хилик-оолович Монгуш Башкыларын Тывага эскелген 300 тонна чигирин кайнаар чорудулкан кижилер дээрлиг амаа чедир билдикмес. Бо талазы-биле ийи доктаалды ТР-ниң Чазак хүлээп алган. ТР-ниң Көдөз ажал-агыг амызынын "Чу-котканың салгы компаниязы-биле" 1999 чылдың декабрь 31-де арганы бензинге орнаар дээр орадакчылыктын бүт-пээн. Оон ужурунда сайт

Степан Монгушевич Достай-ын албан-дужаалында хос-таан. Кажан ТР-ниң Президенти Ш. Д. Ооржактын адынга А. Г. Ломакинниң киргени чагааны өзүлгөрүп алырга, ТР-ниң Арат, тараачын болгаш көдөз ажал-агылары, кооперативтери 1994 чылдың январь 1-ден 1999 чылдың октябрь 1-ге чедир үеде Хемер-оолдун адында кирип турар. ТР-ниң ИХА-нын организастаан кем-херек үлгүлөдүшкенин-биле демисел чорудар эргелелин документтеринде үшкү пунктта айтылганы-биле алырга, бо айтырыгын тала-зы-биле хылаан чүдүлгени ТР-ниң Президентизинге дыйна-ган. Бо айтырыг ол айт иштин-де шийтирилгизин.

Мааңа хамаарыштыр кадр айтырыгын шийтирилгиз. ТР-ниң Президентизиниң Чарлыгын өзүлгөрүп республи-канын Көдөз ажал-агыг амы-зынын сайдыдынын албан-

Бистиң корр.

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 42 (16347)

2001 чылдың апрель 10, вторник

Ат салган шагы 23.00

Садар өрттөз 3 рубль.

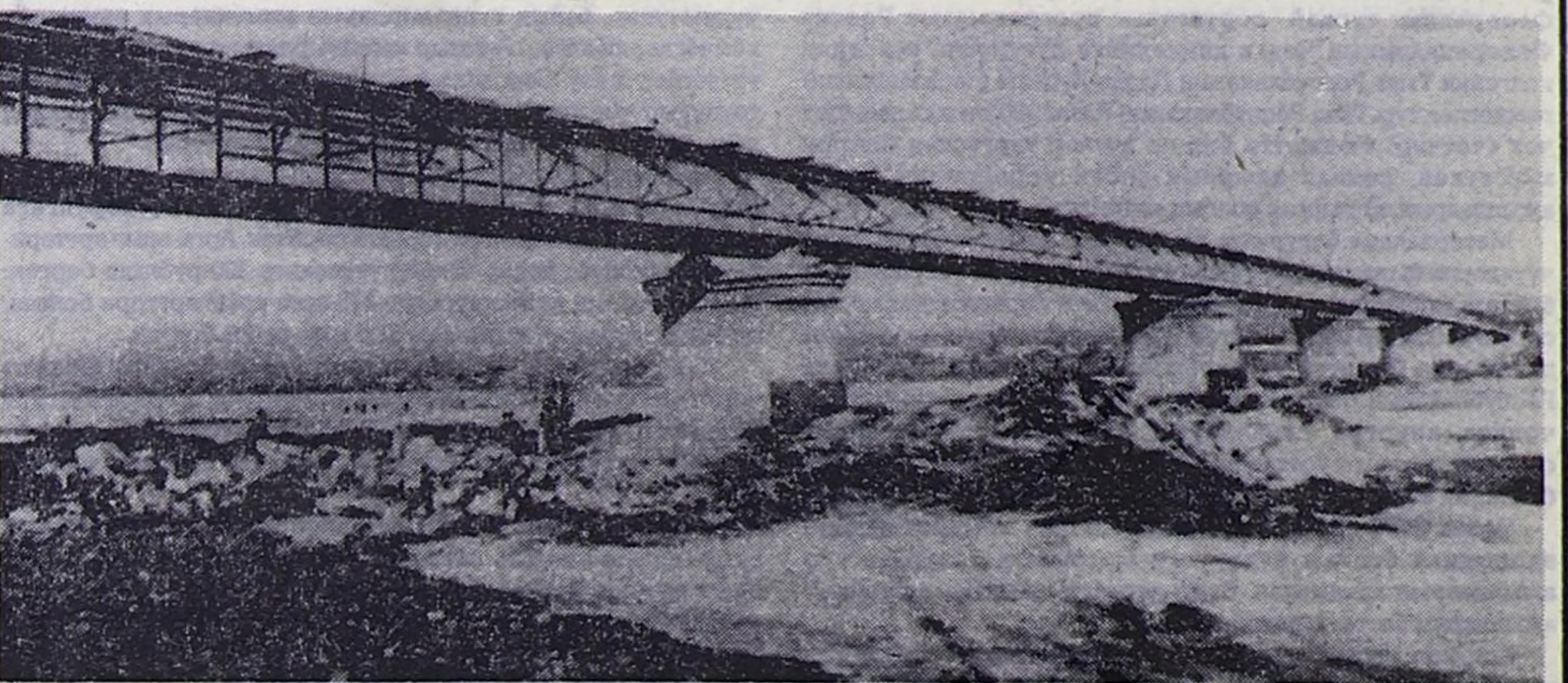
КӨВҮРҮГ

Час дүшкени-биле кызылчыларда дүвүренип байлап тургустунган. Хем ол чары-биле аргыжарынын айтыры бергедээн. Хоорайнын чурттакчыларынын дыка хей дачалары база хем ол чарында болгай. Эрткен чайын бергедэжи турган-даа болзувусса, чурттакчылар эрги көвүрүгүн кыры-биле аргыжып турган. Бо чылын ол көвүрүгүн кырында демир-бетон плиталарын ап каапкан, көвүрүгүн кырын демир-биле шып эгелээн. Улан-Удэден ол демир шыгылар база орайтап келген.

Көвүрүгүн тудуун шалыкын чорудар, ону үезинде ажылталга кирир дээш Красноярскиден келген көвүрүг тудугжуларынын удуртукчуу Михаил Борисович Быков дыка-ла кызып ажылдап турар. Оон төртүтүнгөн, өскөн чери Кызыл, ыңчангай хоорайны эки билер. 1987 чылдан эгелээш Кызылдын адаанда Сукпак дужунда чаа көвүрүгүн тудуун тудушкан. Каа-Хемин кежилдир чаа көвүрүгүн кыска хуусаада, эки шынар-лыг ажылталга киригени база күш-ажылыг чедиш-кинини дээш ТР-ниң орден-биле шаңнаткан.

"Сибирь көвүрт" ажык акционер нийтигелин Красноярск хоорайда №7 көвүрт-тудуг отрядынын начальниги Михаил Борисович Быкова дужу, кызыл чыдылган ажылдарын кысказы-биле чугаалап бээрин дилемди.

— Бо көвүртүнүгү теле-вилел-сметазын 1991 чылда база кылдып каан турган. Оу-ең өрттөз-биле 4 млн. 589 муң рубль турган. Бистиң баш удур санап турарымыс-биле алырга, амгы өртөк-биле 130 млн. рубль чедип турар. Кылыр ажылдар хей. Көвүртүнү кырында бетон-у ап каапкан, ону демир-биле солуур. Көвүртүнүгү калбаа 7 метр турганында 9 метр чедир калбарар. Ийи

талазында чадаг улус кылаш-тажыр тротуар 1,5 метр чедир калбарар. Оон-биле черге-лештир 3 болгаш 7 дугаар чагыларга капитал септел-гени кылган.

Сугда турар чагыларын шуптузун септөөзүмүс шын. Красноярскиден бистиң фир-маның төлөөлери келгеш, кызыл суг адаанда ажылдаан-нар. Мээң бодал турарым-биле олар ажылды шынарлыг кылган деп билер мен. Чангыс эвес көвүртүнү кылып кел-генер болгай. Чангыс орга-низация биске бүзүрөөн хевирлиг, Москвадан водо-лазтыг тускай эртемниглер келгеш, шуптузун хынап, чагы бөрүзүн чуртка тырттырган. 7 дугаар чагы 30 сантиметр дыка берген болгаш оон чөлинип турган бетону кээп улшан болган.

Борта мындыг айтырыг тургустунуп келген. Каа-Хемин кежилдир кылган чаа көвүрттө 109 млн. рубльдин тудуг-монтаж ажылдарын шин-гедип алынган, а бо эрги көвүртүнү септээринге 130 млн. рубль чедип турары мени элдепсиндирип турар, бо талазы-биле Михаил Борисович менээ мындыг тайлы-бырны берди:

— 16 ажылчын Красноярс-киден ээлчег аргазы-биле

кээп ажылдап турар. Олар 15-20 конгаш чанып турар. Көвүртүнү сметазында олар-нын Красноярск — Кызыл аразында самолет-биле аргы-жарынын өрттөз база кирип каан. Чүте чангыс талазынче ухарынын өрттөз 1860 рубль. Көвүрттө 1100 тонна металл херек. Ону Улан-Удэ хоорай-дан Кызылга чедир сөөртүп деп чүбүниң өрттөз кайы хире деп бодалар сипер. Оон кырын-га кывар-чаар материал-дарын, эки шынарлыг цемен-тинин, еске-даа тудуг мате-риалдарынын өрттөз берге-деди бээр. Чүте металл дээш "Тыва автоорук" эргелели заводка 36 млн. рубльди төлээр алпар, оон кырынга демир-орук өрттөз салып-турга, талыа берейн канчаар боор. Абакандан Кызылга чедир автотранспорт-биле сөөртүгүнү безин дыка улуг чарыгдал үнер.

Көвүртүнүгү септелгези чурттакчыларын дүвүрөдип турарын билип турар бис. Көвүртүнү күзүн дужаа-рын орадажыр бис. Бис хүнде 11-12 шак ажылдап турар-даа болзувусса, чамдык чүүлдер көвүрт тудугжула-рындаан хамаарышпас база болу бээр-дир. Кажан бажың-ны септээрде материалды баштай садып алыр болгай.

Бис көвүртүнү септелгезин эрткен чылын-на эгелээш бис, металл чаа кээп эгеледи. Еске-даа чөптүг чылдагаан-нар бар. Температура 15 градустан куду турда, канча-га ажылын чорударын чөп-шээрөөс, түнели шынар чө-бооп болур. Бир эвес чайын чаыстааш туруп бээр болза, будуур, асфальтлаар болгаш еске-даа изоляция ажылдары чөгүрү эргезинде болдунмай баар. 5 муң дербелчин метр черге гидроизоляция ажыл-дарын чорудары көрдүнгөн. Эң-не кол айтырыгларын бирээзи — ашалакдырыш-кын. Кажан Каа-Хемин кежил-дир көвүртүнү кылып туру-вуста, ТР-ниң Президентизи Ш. Д. Ооржак, "Тыва авто-орук" эргелелинги началь-ниги С. Санаа дыка-ла дузалап турган. Ашалакдырышкын айтырыг үезинде шийтир-леттине бээр дээрлиге иде-геп турар бис.

Кызылчыларын мурунда эң-не нарын айтырыгларын бирээзи апрель, май айларда хем ол чары-биле канчал аргыжарып деп айтырыг тур-густунуп турар. Бо талазы-биле айтырыгны хоорай адми-нистрациязы шийтирилеп, пассажирлерни аргыштырар айтырыгны хоорайнын пасса-жирлер автотранспорт

бүдүрүлгезинге дааскан. Ол айтырыгны харылап турар ПАТБ-де №3 колоннаның начальниги Валерий Ан-дреевич АСОНЧЕВКЕ сөстөн бериптээлчир:

— Хем ол чарында чурттакчыларын догандыр аргыштырар талазы-биле 4 автобустун графигин тур-гускаш, аргыштырып эге-лей бердик. Ол аразы 35-40 км чер-ле болгай, херек кырында бот-үнези-биле өрттөз санап көөр болза, 24 рубль чедө бээр, а бис 4 рубльге аргыштырып турар бис. Нити чарыг-далды хоорай чагыргазы төлөөр болган. Бистиң бүдүрүлгениң автобустары эргижирээ, сөөлгү чаа автобусту 7 чыл бурунгаар алган бис. Автобустары-выстың хей кезини 400-500 муң километр чедир халыг берген, а херек кырында чарыгдал дыка улуг болу-дур.

Валерий Андреевичин чугаалашкан алырга, хем ол чары-биле аргыжылганда бергедээшкенин тургусту-нуп турар-даа болза, паром ажылдакчыга чедир пасса-жирлерни аргыштырары-нын айтырыг шийтирил-тинген деп чугаалап болур. Сергей ХЕРТЕК.

УРАН ЧҮҮЛДҮҢ ТЕРГИИННЕРИ ЧОНУ-БИЛЕ ЫРЛАШКАН

"Ыраккы" XX чүс чылдың ырларын сакты-лыр" деп концертин Россия Федерациязынын уран чүдүлгүнү алдарлыг ажылдакчызы, ТР-ниң Чазак кежилгүнү, ТР-ниң Парлаалга болгаш информатия талазы-биле күрүне комитетинин даргазы Анатолий Сергеевич Серен апрель 8-ге кызылчыларга бараалгаткан. "Надежда" ансамбли — оон удуртук-чуу Виталий Нанактас, ТР-ниң алдарлыг артистери Владимир Тока, Вячеслав Кенденбил, хөгжүмчүлөр Людмила Ваганова, Игорь Тюлюш, Валерий Ондар олар ук кезгээзе үдөкчээл.

Моон мурунда чылдарда база Анатолий Серен "Надеж-да" ансамбли-биле 60-70-80 чылдарын ырларынын кон-цертин чонга бараалгадып турганын сактып тур боор силер. Бо улаада ол ону чан-гыс улуг концерт кылдыр эде тургускаш, бараалгаткан. Оон репертуарында кирип турар чамдык ырлар попури кылдыр кызырылганы-даа бар, чаа немешкени-даа бар болду, ылаңгыа тыва ырлар немешкени дыка солун.

Хоочун культура ажылдак-чызы, профессионал режис-

эвес, а сөстүн кайгамчык күжү-биле, кижилер-биле чугаалажып билер, оларын чүректеринге отту кысып шыдаар салым-чаяаны-биле ол көрүктүлери магалаткан.

ССРЭ-ниң Улустун арти-стери Иосиф Кобзон, Муслим Магомаев, Полад Бюль-Бюль оглы болгаш эскерлерин-даа репертуарында чонунд ынак ырлары концертке чангы-ланды. Оон аңгыда Братск, Усть-Илим, Амурда Комсо-мольск дугайында, ленинчи комсомолга тураскааткан төөгүлүг, хөйүнү чүректери-де менге артан ырларын көрүктүлөр Анатолий Серен-биле кады ырлажып турду.

А.С. Серенин шуптукчу салым-чаяанын билбес кижилер ол кезгээ билип алган. Терзөөн Тываның оң каас-чараш бойдузунун, кай-гамчык кижилериниң дуга-йында элээн шуптуктерин ол бижээ. Чикээлээрге, сөөлгү чылдарда бижиттинген "Дан-

гына" деп ырызын ыраажы Сергей Ондар күсөдип тур-рар. Чараш кыстар мөре-йинге ол ыры бо-ла чангыла-нын бээрли эскерткен боор силер. Бо концерте А.С. Серенин найысылалымыс-тын 80 харлаан юбилейинге тураскааткан "Чараш Кызыл" деп ырызы (орус дылда) Тыва Республиканың алдар-лыг артистери Надежда Шойгу биле Галина Сюрюп, Тыванын күрүне филармо-низиниң ыраажылары Со-фья Кара-оол база Долаана Монгуш олар ырларга, зал димитиг адыш часкаа, шы-нары-биле адыш часкап уткуп үдеди.

Кайы-бир ырыны күсөдир бетинде Анатолий Сергеевич ук ырынын бижиттинген төөгүзүнге хамаарыштыр солун чүдүлгенин сактып чугаалап турарын көрүктүлөр сонугурап, хей чаа-чаа чүл-дерни оон билип ап органы чугаажок. Хөйүнү ынак ырла-

рынын бирээзи апарган бир ырыны Александр Броневщи-кий бижээнин, ону Эдита Пыха күсөдип турганын ("Хочешь я пойду с тобой радом") билип алдымыс.

А.Н. Пахмутова биле Н.Н. Добронравовтун "Надежда" деп ырызы-биле концерт доозулду. Көрүктүлөр ыраа-жы-биле кады ырлап, үр-ле адыш часкап, өөрүшкүзүн илереттилер. Өкпө-кызыл чараш розаларын, ак, сарыг хризантемаларын, кып-кызыл гоздикаларын байырлыг кезгенин ээзи А.С. Серенге көрүктүлөр кускап долдур сөндөдү.

"А.С. Серен дээрге "тыва Кобзон-дур ийин", "тыва Утёсов-тур" деп көрүктүлөр магадап чугаалажып турду-лар. Шынап-ла, Тываның ховар оглу-дур ийин харын! Чогаадыкчы чедишкенин ону хей-аыг кирип-ле чоруу, чону анаа өөрүп-ле чоруу! Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

ЧУРТТАП ТУРАП

ЧЕРЛЕРИНДЕН ЭВЕС...

Апрель 7-де үнгөн № 40-41 "Шынын" 1-ги арында Тыва Республиканың референдумунун Кызыл хоорай девискээр комиссиязынын кежигүннерин томуйлаар дугайында Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязынын 2001 чылдың март 30-де № 59/264 доктаалында бадылаар эргелиг 9 кежигүннеринден Монгалбын Наталья Кородаева, Монгуш Владимир Владимирович, Намзырай Чечена Алдын-ооловна, Сергеева Аюна Игнатьевна оларын чурттап турар черлеринден эвес, а ажылдап турар черлеринден деп номчуур.

БИР КИЖИГЕ ОНААШТЫР

Амыдырап-чурттаарыга эргежок чугула херек чүдүлгенин хемчээли 2001 чылдың бирги кварталында Тыва Республиканың девискээринге бир кижиге онааштыр 1414,70 рубль, ажылдап турар кижиге — 1523,48 рубль, пенсио-нерлерге — 1119,64 рубль, уругларга (0-15 харга чедир) — 1342,28 рубль болган.

Чурттакчы чонунун социал-демо-

графтыг бөлүгүнүн аайы-биле амыды-рап-чурттаарыга эргежок чугула херек чүдүлдер мынчаар көргүстүнгөн: эр кижилерге 16 хардан 59 харга чедир — 1535,7 рубль, хөрээжен улуска 16-54 харга чедир — 1510,8 рубль, пенсио-нерлерге — 1119,7 рубль, уругларга 1-6 харга чедир — 1066,4 рубль, 7-15 харга чедир — 1502,2 рубль.

“2000 чылда республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдөзүнүн дугайында” Тыва Республиканың Чазаның Отчедунуң дугайында ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫҢ (ПАРЛАМЕНТИЗИНИҢ) ДОКТААЛЫ

“2000 чылда республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдөзүнүн дугайында” Тыва Республиканың Чазаның Отчедун чугаалажып көргөш, республиканың Чазаса “Тыва Республиканың социал-экономиктиг байдалын чогумчудар болгаш республика бюджетинин орулгалыг болур кезеңи турум өстүреринге байдалдарын тургузар дугайында” Россия Федерациязының Чазаның 1999 чылдың сентябрь 16-да доктаалы боттандырып уламчылап, чил дургузунда бүдүрүлгө болгаш социал байдалдыг тускай сорулгалыг программаларны күүседир-биле ажилдап, 2000 чылга чедир республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдөзүнүн федералдыг тускай сорулгалыг программасын Россия Федерациязының Чазак деңгелинге дугуржуп, күүседип келгенин Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизин) демдегеп тур. Тыва Республиканың Чазаса 2000 чылда дефицит чок (четчир) бюджетти бир-ле дугаар тургускан болгаш күүсеткен, социал адырнык албан черлеринин турум ажалдарын арттырган болгаш хандырган.

Материалдыг бүдүрүлгө талазы-биле чедип алдынан эки чүдүлгө бажылаарын, үндүртүп онаар баазаны калбартырын болгаш республика орулгаларын улгаттырып Чазак кол сорулга кылдыр көрүп келген. 1999 чылдың Чазак ажалынын дугайында Отчетту чугаалажып көрүп турар үеде Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) болгаш чоңуну кириген саналдарын болгаш шүгүмчүлөдиг сагындырылганы боттандырып-биле республиканың сан-хөө байдалын барымдаалап, чогуур хемчеглерни Чазак ап көргөн.

Чазак 2000 чылда одалга-энергетика комплекзинин, экономика болгаш бүдүрүлгө адырнык болур-чогуур ажалдарын хандырган, бүдүрүлгөни ажалынын бедидер ажалдарын боттандырган.

Кол-кол утланышкыннарга экономиктиг өзүлдеин хемчээлдерин өстүрерин чедип алган. Нийти девискээр продуктунун хемчээли 3671 млн. рубль болган азы 1999 чылга деңгээрге, 7,8 хуу өскөн. Республикага үлөттүр бүдүрүлгөзүнүн нийти хемчээли 830 млн. рубль азы баш удур көргөндөн 8,5 хуу, а 1999 чылдың деңгелинден 10,8 хуу хей болган.

2000 чылда быкылгаан болгаш республика бюджеттеринин орулгалары өскөн. Федералдыг тускай сорулгалыг 34 программаны боттандырып 188,9 млн. рубльди, оон иштинде федералдыг бюджеттин күсели-биле 122,8 млн. республика болгаш тус чер бюджеттеринден 45,4 млн. акшаландырышкынның өске-даа дөстөрүндөн 20,6 млн. рубльди берген.

Чамдык адырларга экономиктиг өзүлдеин темпирин чедип алса-даа, бүдүрүлгөдө шиктирлеттимизин айттырып база хей бооп арттышаан.

25 бүдүрүлгө 2000 чылда бүдүрүлгө хемчээлин кудулганын Отчетта айттылаан. Оларын аразында “Кызылдың пиво заводу” КБ, “Тыва мебель” АН, “Каа-Хем хөмүр-даш уургайы” КБ, “Алгы-көш эттээр завод” кирген, олар 1999 чылда бүдүрүлгө хемчээлдерин өстүрерин чедип албаан. Бүдүрүлгөдө күрүнениң сан-хөө деткимчезин көргүзүп, чээлилерин

чигелдеп берип, үндүртүп төлөвирлеринин хуусаазын узадып, хуусаа бетинде реструктуризация кылган Чазактын күжеништоннери боттүп экижилдиге чедирбээн. “Тыва даг-дугу”, “Тыва алгы” бүдүрүлгөлөргө сан-хөө дузаламчызын көргүзүлгө-даа, олар ажык бербээн. Күрүнениң өрелиг бүдүрүлгөлеринин сан-хөөзүн экижилдер программа чок.

Тыва Республиканың Курстаткомунун медээзин өзүтаар алдыра, улуг болгаш ортумак бүдүрүлгөдө 276,8 млн. рубльдин карылталарын болдурган бооп турар.

Кызылдың тараа комбинатында, Тураның хлеб заводундан, Кызылда сүт заводундан өске, аш-чем үлөттүрүнүн улуг болгаш ортумак бүдүрүлгөлөргө продукция бүдүрерин ээжөктөкөн. Бүдүрүлгөлөрин дери-херекселдери үрелип эргижерин, оларны чаартып негеттиип турар. Бүдүрүлгөлөргө техниктиг эде деришкенин чорудары негеттиип келген.

Реформалар чылдарында автомобиль транспорту-биле пассажирлер аргыштары бир-ле дугаар 5 хуу өскөн, 2000 чылда улуг болгаш биче бүдүрүлгөлөргө автомобиль транспорту-биле 696,2 муң тонна чыктырып азы эрткен чылдың бо үезинге деңгээрге, 17,2 хуу эвээшти дамыткан. “Тываның агаар оруктары” АН 30,8 муң пассажирни азы 1999 чылдаазындан 40 хуу эвээшти аргыштырган.

Чазак даштыкы садыг саарылгазын өстүрер хемчеглерин алган, дугуржуга, көрөөлгө ага салган, ынчалза-даа оларны күүсеткенин түнелдерин Отчетта айттылаан.

Республикада өртөктер өзүлдеи баш удур көргөн көргүзүлгөдөн бедик болган. Электри болгаш чылыг энергиязынга тарифтер өскөн, газ, кыпар-чаар чүдүлгө, суг хандырылганын ачы-дуза чедирилгезинге өртөктер улгаткан, чүктөр, пассажирлер өөртүлгезинде тарифтер улгаткан. Бараанарга болгаш ачы-дуза чедирилгезинге хөргөлөдүн өртөктер индексин 1999 чылдың декабрыга болаарга, 2000 чылдың декабрыга 122 хуу аларган.

Кижик бүрүзүнге онааштыр акша орулгалары ортумаа-биле айда 1081 рубль азы 1999 чылдың деңгелинге болаарга, 137,7 хуу болган. Кижик бүрүзүнге онааштыр чурттап болурунун адакы хемчээли 1210 рубль азы отчеттук чылдың хемчээлинен чавыс болган. Республикага ортумак шалык 1675, а көдээ ажал-агылга — 398 рубль, арга-арыг ажал-агылыгы — 808 рубль болган, бо дээрже чурттап болурунун тургустунан адакы хемчээлинен 3 болгаш 1,8 чатан эвээш бооп турары ол. Пенсияларын ортумак хемчээли 695,8 рубль.

Акша үнезинин бадары 21 хуу (Россия Федерациязынга 12,4%) болган. Чонуну холунда турар акшалар Хакасиянын, Красноярск крайнык, Новосибирск областын болгаш өске-даа девискээрлерин бараан бүдүрүлгөлөрин дегиреринче үнүп турар. Ындыг байдалда кажан акшалык үнези бадар чорук шалыкны, пенсияларны болгаш пособиелерни сыгырып, а өртөктер өзүп турда, бистик бүдүрүлгөлөргө адаанажыр аргаазын чидирип турар. Чүгле бүдүрүлгө продукциязын хандыраар эвес, харын чедип алган көргүзүлгөни камгалаар талазы-биле хемчеглерни алыры негеттиип турар.

Кол капиталга акшаландырышкын хемчээли (капитал салышкыны) 278,4 млн. рубль четкен, ол болза бюджеттин чылда чарыгдаларының 18 хуу-дур. 1999 чылда салганьндан-даа эвээш. Хөгжүлдө бюджетинин күсели-биле бараан бүдүрүлгөлөргө: “Тыва даг-дугу” комбинатка, “Тываның хевистери” КУБ-ге, “Революциянын чалбылжы” совхозка, куш фабрикасынга, пиво заводунга, “Макарон үлөттүр” КБ-ге электрлиг харылзаа ачы-дузага чедиреринге деткимчелерин көргүскөн. Бо хемчеглер үлөттүр болгаш көдээ ажал-агыг продукцияларын хемчээлдерин өстүрерин чедип алырынга дүшпөзүн. Бүдүрүлгөлөрин болгаш организацияларын хей нуруузуун байдалы турум эвес, карылгалыг, күрүнө деткимчези чокка эде дериттинип шыдаар аргаазы чок, кризистен чалпап, бүдүрүлгө хемчээлин улгаттыраар аргаазы чок бооп арттышаан.

Федералдыг болгаш республика бюджеттеринден күрүнө деткимчези көргүзөр хемчеглерни ап турза-даа, Чазак көдээ ажал-агылга байдалды боттуу-биле өскөртүп шыдаваан. Агаар-бойдус таарымчалыг болгаш-биле элбек дүжүттү ажаап алган, ынчалза-даа көдээ ажал-агыг продуктуларын белеткээрин, оларны сайгарарын кошкак организастан келгенин демдегээр эрежок чутула.

Бойдус курлавырларын шингээдип алып, долгандыр турар хүрээледи камгалаар талазы-биле отчеттук чылда Тыва Республиканың Чазаса казар байлактарын тып, шингээдип алып, аныыр курлавырларын камгалаарын күштелдирер, чурумчудар, балык курлавырларын ажыглаарын экижилдер хемчеглерин алган. Аныыр курлавырларынга улуг каражаны төчөтлөкчү өзү-биле чакыт анаар чоруктар, өлүк аймаан, эм-техниктиг чиг этти садып-саарар, республика девискээринден дашкаар үндүрүп садар чоруктарга чедирип турар.

Арга-арыг хемчеглерин боттандыраарга федералдыг бюджеттен 9,7 млн. рубльди үзүп берген. Бо сорулгага республика бюджетинден хөргөңи бербээн. Арга-арыг өрттери-биле демиселге чедир эгидер үнезинге 300 рубльди берген. Республиканың девискээринге 276 арга-арыг өрттери болган, оларын чедирген каражы 31,8 млн. рубль болган.

2000 чылдың январьдан эгелээш, республикада бюджет чорудуун Россия Федерациязында күштүп бооп эгелээн Бюджет кодекзин, өске-даа федералдыг болгаш республика хоойлу-жудулга актылары-биле боттандырып, аңаа дүштүр чорудуп турар.

Тыва Республиканың Чазаса экономика болгаш социал адырларын сан-хөө баазанын быжылгаар, хууда бюджет орулгаларын өстүрер, үндүртүп онаар баазаны калбартыр талазы-биле хемчеглерни ап келген. Республиканың таарыштырган бюджетинде хууда орулгалар 233,2 млн. рубль азы 1999 чылга деңгээрге, 23 хуу хей болган.

Республикага кирген болгаш хууда сан-хөө хөргөңилеринин нийти хемчээли 3495,4 млн. рубль азы 1999 чылдаазындан 1191,1 млн. рубль хей болган.

Үндүртүлгөни болгаш өске-даа төлөвирлерни чымыр экижил турар. Ынчалза-даа республика бюджетинин бедик дотациялыг болурун эвээжидер талазы-биле бар кулавырларны болгаш аргаларны долу ажыглаваан. Үндүртүлгөни чамдык хевирлерин чыыр талазы-биле даалгаларын күүседип шыдаваан.

Немелде өртөккө үндүртү талазы-биле планын 32,7 хуу, садыглаашкыннардан үндүртүгү 87,8 хуу, арга-арыглардан чылдыны — 37,0, бүдүрүлгөлөр өнүгүүдөн үндүртүгү — 78,8 хуу күүсеткен. Үндүртүлгө чымыр 37,2 хуу чедир чыгбаан, 2000 чылдың январь 1-де ол түң 150 млн. рубль четкен. Үндүртүлгө чыыр талазы-биле даалганы бүгү кожуунар күүсеткен, чүгле Кызыл кожуу 98 хуу, Ак-Доврак боюрай 52,2, Кызыл хоорай — 92,9 хуу күүсеткен.

Бюджет орулгаларын өстүргөн чорук оон чаргыдал кезеңи улгаттыраар арганы берген. Муниципалитет тургузуга 936,8 млн. рубльди республика бюджетинден үндүртүп берген, бо

дээрже 1999 чылдаазындан 61,1 хуу хей бооп турар. Республика бюджетинин чарыгдалдарынын улуг кезин муниципалитет тургузуларын бюджеттеринге сан-хөө дузаламчызындан аңгыда, социал, эрге-хоойлу камгалаар адыра, күрүнө эргелеп-башкарылгазынга берген. Көдээ ажал-агылга, үлөттүр, энергетика, тудуг чижектиг республиканың амыдырал хандырылганын чутула адырлары чедир акшаландыртпайн келген.

Тыва Республиканың Чазаса 2000 чылда социал политика талазы-биле амыдырал деңгели куду чоңунуң социал маддидалдарын хандыраарын кичээңгейин улгандырган. Билилгери чедип алырыга, медицина дузаламчызынга, социал хандырылганынга хамаатыларын эргелерин хандырып, культураны, уран чүлдү хөгжүлдеринге, пенсия болгаш социал камгаладыга черлеринин сан-хөө талазы-биле турум болуруна илгини берип келген. Чонун амыдырал деңгелин бедидери чүтээртээн.

Албан-дужалдыг кижилерин — Чазак кежигүннерин томууларынн чурумун болгаш хуусаазын хажыдып, социал политика талазы-биле Чазак Баштынынн оралакчызынын кандидатурасын Дээди Хуралга бадылаарын саадыдып келген. А нийти болгаш профессионал өөредилге, кадык камгалал, күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө яамаларынн удуртукчулары албан-дужалдарынга амаа чедир бадылаатпаан.

Республиканың тускай сорулгалыг 12 программаларын долу хемчээлге акшаландыраан, а ол ышкаш республика укур-дузалыг культура, өөредилге, кадык камгалал албан черлерин, чамдык кожуунарның төп эмнелгелерин чедир акшаландыраан.

Ооң-биле кады хемчеглерни ап турза-даа, кадык камгалалында байдалдын көргүзүлгөни экижилээн. Эмнелге албан черлеринге 10 муң кижиге онааштыр 161,1 оруннарны тургускан-даа болза, чоңунуң нийти аарыларынн деңгели өзүп бар чыдары илерээн.

Кадык камгалалының, эм болгаш техниктиг хандырылга яамызынын баш удур ап чоруткан хемчеглери туберкулез талазы-биле халдавырлыг байдалды чавылдарына салдар чедирбээн. 1999 чылды-биле деңгээрге, туберкулезтан аарыыр чорук доктаамал чурттап турар чоңунуң ортунда 3,6 хууга өскөн. 2001 чылдың эгелде туберкулезтүн ажык хевир-биле арааннарнын саны 3046 четкен. Бо утланышкын талазы-биле яамынын ажал-чорудулгазын багай деп демдегеп болур. 2000 чылда республикага бичи урулгарынн хораар чоруу 6,6 хууга кудулаан-даа болза, мелиерин өлүр чорунуң 6 тааварылгазы болган. Ылбыргай хажындан 14 харга чедир назылыг урулгарынн нийтизи-биле аарыыр чоруу 1999 чылды-биле деңгээрге, 22 хуу өскөн. Инвалид урулгарынн санын чылдың-на көвүдөп келгени демдегелеттимиз турар. 1999 чылда 3183 инвалид урулгар санаттынн турган болза, 2001 чылдың январь 1-ге чедир 3453 болган. Тожу, Чаа-Хөл, Сүт-Хөл, Эрин кожуунарда инвалид болур чоруктун деңгели эң-не бедик болуп турар.

2000 чылда 9 кожуунага болгаш Кызыл хоорайга бруцеллез аарын өөскүп үнгөн. Тыва Республикада бруцеллезтан аарыыр чоруктун деңгели ортумаа-биле Россиянындан 75 катал бедик. Ооң-биле чергелештир бруцеллез талазы-биле профилактика тарышкын планын чүгле 10 хуу күүсеткен.

Наркологтук аарыглар-биле аарыыр деңгел өскөн, 100 муң кижиге онааштыр 268,1 тааварылга илерээн. 1999 чылда 255 турган, бо дээрже Россия Федерациязында ортумак деңгелден дыка бедик бооп турар.

Тыва Республиканың Чазаса өөредилге албан черлерин арттыраарын болгаш калбартырын кичээңгейин улгандырып тура, өөредилгени утка-шынарын чаартырын, күш-дамыр талазы-биле шыырап, байлак сагыш-сеткилдиг, бот-тускайлаан амыдырап-чурттаарынга белең кижилерин белеткээринче ханылап кирбээн. Школар доозукчуларын

күш-ажылга хаара тулар ажал чедир шиктирлеттимиз.

Өг-бүлелерин амыдырал деңгелин чавыс бооп турары, школарда өөреникчилерин сынышпастан өөредилгенин шынарынга болгаш школачыларынн кадынга багай салдар чедирип турар.

Чазак отчеттук чылда кадрларын, эргелеп-башкарылга талазы-биле специалистерин белеткээринче, эде белеткээринче база оларнын мергежилин бедидеринче, дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринин, школарынн, башкылар бичи бедидер институттун бир демниг хөдөлүп ажилдаарынче кичээңгейин чедир улгандырбаан.

Тыва Республиканың Чазаса дузалал болгаш фундаментадыг өрттеринин муриадыр утланышкыннарнын талазы-биле эртем шинжилелдерин илдепкейлиг деткип, экономиканын бааза адырларынн бедик мергежилди кадрларын белеткээр хемчеглерни ап келген. Эртеме үнезилеттинген чаа ажилдап кылышкыннар улус ажал-агылының адырларында чогууру-биле ажылаттынмайн турар. Эртем шинжилелдеринин түнелдерин херек кырында ажылаттынмайн келген.

Тыва Республиканың Чазаның аныктарын ажалга тургузар талазы-биле хемчеглер аныктарын ажалга тургузарыга, сан-хөө, материал-техниктиг болгаш өске-даа курлавырлар-биле хандырылганы улгаттыраарыга көрдүнгөн бар бюджет акша-хөргөңилерин чөптүү-биле дүштүрүп хуваарын негеп турар. Аныктар ортуунда кем-херек үүлгөдишкыннин болгаш наркоманиянын өзүлдеин эвээжидер талазы-биле шиктирлиг хемчеглерни алыры эрежок чутула.

Дээди Хурал культура албан черлеринин болгаш спорттук материал-техниктиг баазаны кошкан, күш-культура, спорт болгаш туризм массалы-биле хөгжүвейн турар деп демдегеп турар.

Тыва Республиканың Чазаның Отчедунуң “Хоойлу-дүрүм сагылгазын, корум-чуруму болгаш хей-нигитинин айыл чок чоруну хандыраар” деп кезээ республиканың экономиказынын нийти байдалын болгаш социал амыдыралдын айтырылганын нийтизи-биле шын көргүзүп турар.

Отчеттук чылдын Чазак кол күженишкыннерин мал-маган оорлаар чорук, арага продукциязын бузуруп садып-саарар чорук-биле демиселге, кызыгаарда байдалды чогумчударынче, экономика адырында кемниг херектер-биле демиселди илдепкейлиг чедир улгандырып келген.

Эт-хөргөңи оорлаар чоруктарын илередиринче, хоойлу-дүрүм барымдаалайын, боо-чепсек, спирт, наркотиктиг бүдүмелдерин садып-саарар чоруктарын болдурбазынче, кемниг херек үүлгөдишкыннерин болгаш ис чок чиккен кижилерин илередип тыварынче, камгалал структураларынн ажал-чорудулгазынга контролду күштелдиреринче, өрткө удуу айыл чок чорукту болгаш орук шикчээңкинине озал-ондакты болдурбазын хандыраарынче улганган 37 операцияны республикага чоруткан.

Экономика адырынга 556 кемниг херекти илереткен, 1999 чылды-биле деңгээрге, ол 29 хуу хей болуп турар. Когарал 27

млн. рубль ажал болган. Агроуплеттүр комплекзинин адырынга 19,1 млн. рубль түңге 93 кемниг херек илереттинген. Хээли алып чоруктун 1 факт-барымдаазы илереттинген. Кара болгаш өңүг металлдарын хоойлу-дүрүм барымдаалааан саарылгазынын фактыларынн талазы-биле 72 кеземче хөргөңи оттурган. Кеземче харысалгазын 40 кижиге оонаган. 29 тонна ажал өңүг металлдарын хавырган.

Отчеттук үеде болуп-биле үлөттөкөн 857 кемниг херекти илереткен, оон иштинде дээрбечи чоруктун 3 тааварылгазы бар. Спиритти болгаш арага продукциязын хоойлу-дүрүм барымдаалайын садып-саарар чорук-биле демисел чоруп турар, ону чакыт байдал-биле садып турган 4795 кижини илереткен. Хоойлу-дүрүм барымдаалайын саарылгадан 48,5 тонна ажал спиртти, 147 кг. наркотиктиг бүдүмелди хавырган. 2000 чылда 4887 баш малды оор алган, когарал 2 млн. 716 муң рубль болган.

Үндүртүп хоойлу-жудулгазын хажытканы дээш 34 кеземче хөргөңи оттурган, кеземче харысалгазын 37 кижиге оонаган. Торгаал хевирлиг администрациятыг хемчеглерин 605 муң рубль түңге оонаган.

Тываның каайлы чери каайлы дүрүмнерин хажыдышкыннарын илередип тывар талазы-биле ажалды илдепкейлигтен. 244 херекти илереткен, 1999 чылды-биле деңгээрге, 26 херек хей болуп турар. Чажыды-биле эрттирген барааның өртөк-үнези барык 1 млн. рубль болган, торгаалды 2,5 млн. рубльге оонаган. 546,3 муң рубльге барааннарны болгаш транспорт аймаан хавырган.

Россия моолдун күрүнө кызыгаарынын тыва учагостунда байдалды чогумчудар талазы-биле алдынштыр хемчеглер үрээшкыннер санын 20 хууга кызыраар арганы берген. 2000 чылда боо-монгу ажилгаан 10 тааварылга болган, 38 кижиге хамаарыштыр 21 кеземче хөргөңи оттурган.

Ооң-биле чергелештир Тыва Республиканың Чазаса нийтиги корум-чурумун чогумчудуп база кемниг херектер үүлгөдишкыннерин деңгелин кудуладып шыдаваан. 2000 чылда хамаатыларын амы-тынынга чедер кемниг херектерин өзүлдеи болган: өлүртүшкүн — 18,8 хууга, өлүм-чидиктин аар үүлгөдишкыннер, оор-сук, үптээшкыннер болгулаан. Онза аар кемниг үүлгөдишкыннерин илередип тывар чорук мүн-не чылдын чыгы кудулаан. 10000 кижиге хамаарыштыр кемниг херектерин деңгизгүү республикада 255 (Россия Федерациязында — 210) болуп турар.

Ылангыч мал-маган оорлаашкынны онза дүвөрлөдү болдуруп турар. Бо утланышкынга эрге-хоойлу камгалаар органның ажал-чорудулгазын эвээш дээштиг болуп арттышаан, тус чер бот-башкарылга органнын, хей-нигити болгаш эрге-хоойлу органнын хөдөлгөшиннине тодаргай дүштүрүлгөзү чок болуп турар. 2000 чылда чүгле 523 мал оорлаашкыннын илереткен болгаш ол дээш кеземче харысалгазын оонаган, 340 кеземче хөргөңи оттурган.

Республикада наркотиктиг кемниг херектер саны өзүп турар, илереттинген аар болгаш онза аар наркотиктиг кемниг херектерин саны 16 кемниг херекке өскөн.

2000 чылда республиканың девискээринге 7 онза болушкун бүртүктеттинген, оон материалдыг когарал 34,4 млн. рубль болган. 14 кижиге, оон иштинде 1 чаш урут өлгөн.

Үстүнде айтылган чүдүлгө, а ол ышкаш Тыва Республиканың Чазаның Отчедун чугаалажып турган үеде Дээди Хуралдын депутаттарынын чугаалаан санал-оналдарын барымдаалап көрбүшөөн, Тыва Республиканың Конституциязын 63 чүдүлгүн бири кезеңин 8 пункттуңа дүштүрүп Тыва Республиканың Дээди Хуралынын (парламентизинин) доктаалыры болза:

1. 2000 чылда республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдөзүнүн талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның ажал-чорудулгазын нийтизи-биле чүтээр деп санаар.

2. Агроуплеттүр бүдүрүлгөзүн хөгжүдөр болгаш көдээ ажал-

агынын кризистип байдалдан үндүрер талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның ажалын четтес деп санаар.

3. Учетка алып болгаш санал-оналдарын боттандыраар кылдыр 2000 чылда социал-экономиктиг хөгжүлдө дугайында Тыва Республиканың Чазаның Отчет талазы-биле Дээди Хуралдын комитеттеринин түнелдерин Тыва Республиканың Чазанче чорудар (кожуп каан).

4. Тыва Республиканың Чазаның:

а) күрүнө болгаш муниципалитет албан-хаакчытар кадрларынн мергежилин болгаш катал белеткелдин бедидеринин республика системазын организаастаарынын айтырылганын шиктирлээрин дүргөдирин;

б) өөредилге, кадык камгалал, культура, күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө, көдээ ажал-агыг сайыттарынын албан-дужалдарына томуулаашкын талазы-биле дилегин Дээди Хуралче кыска хуусаада киирерин;

б) республиканың экономиказын быжыг хөгжүдөр сорулга-биле:

күрүнө өнүгүүн ажалыг ажылаарын бедидерин, күрүнө эт-хөргөңин ажаллаандан болгаш хөргөңинден акша-хөргөңилерин киирерин өзүлдеин хандыраарын;

түс черин бараан бүдүрүлгөлөринин күрүнө чагыын дамчыштыр деткимче көргүзүрүн;

хөргөлөп барааннарнын бүдүрүп үндүрер болгаш ассортиментин калбартыр талазы-биле хемчеглерин алырын;

бүдүрүлгөлөринин структуралын чаартырын болгаш техника-биле деришкыннин уламчылаарын;

экономикиг керээлерин ажалынын дугайында

керээлерин чүгле эксперттиг түнелдерге үндөйлөп оларны

чарары;

агроуплеттүр комплекзин кризистен үндүреринин, малдын баш санын камгалал база көвүдөдиринин программанын ажалдап кылгаш, Дээди Хуралга көөрү-биле киирерин;

арга-арыгын өрттен камгалаарын сагындырышсаан, республик

Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязының 2001 чылдың апрель 6-да № 60/272 доктаалыга капсырылган

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ РЕФЕРЕНДУМУНУҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ТУС ЧЕР ЧАГЫРГАЛАРЫНЫҢ ДАРГАЛАРЫНЫҢ ТУРГУСКАНЫ РЕФЕРЕНДУМ УЧАСТКАРЫНЫҢ ДАНЗЫЗЫ БОЛГАШ ОЛАРНЫҢ ЧАҢГЫС ААЙ ДУГААРЛАРЫ

Тыва Республиканың референдумун эрттирип турда, референдумнуң киржикчилериниң бадыйлаашкыннарын чорудар болгаш бадыйлаашкыннарын санаар талазы-биле референдумнуң девишкээр комиссиялары-биле дугуруштугунаы езугаар чер-чер чыгырга даргаларының тургусканы референдум участкарының данзызын болгаш оларның чаңгыс аай дугаарларын бадыйлаар дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ТӨП СОНГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

2001 чылдың апрель 6 № 60 272 Кызыл хоорай

"Россия Федерациязының хамаатыларының сонгуур эргелериниң кол магдалдарының болгаш референдумга киржир эргелер дугайында" Федералдык хоойлунун 20 чүүлүгү дүүштүр Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязының ДОКТААЛЫ БОЛЗА:

1. Тыва Республиканың референдумун эрттирип турда, референдумнуң киржикчилериниң бадыйлаашкыннарын чорудар болгаш бадыйлаашкыннарын санаар талазы-биле референдумнуң девишкээр комиссиялары-биле дугуруштугунаы езугаар чер-чер чыгырга даргаларының тургусканы референдум участкарының данзызын болгаш оларның чаңгыс аай дугаарларын бадыйлаар (кожуп каан).

2. "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарга референдумнуң участкарының данзызын, оларның кызыгаарларын, адрестерин болгаш телефоннарын дугаарларын айтпышаан, 2001 чылдың апрель 11-ден орайттапайн парлаар.

Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязының даргазынын ораакчызы Л. М. ЯКУШКИНА.

Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязының секретары Л. Б. КАРА-САЛ.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

№ 1. ЕНИСЕЙ — Геология кудумчузу, 1-ден 83 бажыны чедир, Көк-Тей кудумчузу 1-ден 77-ге чедир, Паротурбинная кудумчузу 1-ден 82-ге чедир, Песочная кудумчузу 1-21 (саарзык талазы), Сибирь кудумчузу 1-ден 65-ге чедир, Солнечная кудумчузу 1-ден 67-ге чедир, Колхозная кудумчузу 1-ден 16-ге чедир, халлавырылг аарылгач эмнелгеси. Референдум участкагунун адвези "Кызыл-эс-тудуг" (ЦЭС ТУДУГ ЭРГЕЛЕЛИ) АН-ниң бажыны, Колхозная 2а. Телефон 9-68-04.

№ 2. ЛЕНИНГРАД-1. — Колхозная 23-69 (саарзык талазы), Колхозная 1-ден 3-ке чедир, Бакунин 26 Комиссарлар 1-ден 50-ге чедир, Бүрөн 1-ден 75-ге чедир, Новоселов 1-ден 51-ге чедир, Париж Коммунарлары 1-ден 52-ге чедир, Профсоюздары 1-ден 50-ге чедир, Сергей Лазо 1-ден 96-га чедир, Сибирь Гвардейжилери 1-ден 62-ге чедир, Суму 1-ден 56-га чедир, Университет 1-ден 65-ге чедир, Целинная 1-ден 55-ге чедир, Башкы училищезиниң бажыны, Колхозная 69. Телефон 9-78-34.

№ 3. ЛЕНИНГРАД-2. Ийги Се-ребрянка кудумчузу, 1-ден 62-ге чедир, Сарыг-Сеп 1-ден 63-ге чедир, Колхозная 18-62 (эжеш талазы), 62 г. Келээ ажил-агый 1-ден 70-ге чедир, Спортивная 2-16 (эжеш талазы), 21. Песочная 23-69 (саарзык талазы), 2-68 (эжеш талазы), Лесная 1-ден 12-ге чедир, Хвойная 1-ден 12-ге чедир. №12 школаның бажыны. Колхозная, номери чок.

№ 4. ШКОЛЬНЫЙ — Беспалов 1-43 (саарзык талазы), 2-42 (эжеш талазы), Виланская 1-15 (саарзык талазы), 2-12 (эжеш талазы), Восточная 2-42 (эжеш талазы), Дачная 1-29 (саарзык талазы), 2-20 (эжеш талазы), № 11 школаның бажыны, Лермонтов 1. Телефон 2-66-60. Дружба 1, 1/1, 1/3, 3, 3а, 4, 5, 6, 8, 10-32 (эжеш талазы), Крылов 1, 1а, 1б, 2-10 (эжеш талазы), Лермонтов 1-15 (саарзык талазы), 2-12 (эжеш талазы), Луговая 1-19 (саарзык талазы), 2-48 (эжеш талазы), Луная 1/1, 1/2, 8, Мало-енисейская 1-ден 94-ге чедир, Первомайская 15, Рихард Зорге 1-31 (саарзык талазы), 2-38 (эжеш талазы), Северная 1-ден 19-ка чедир, Шоссейная 1-21 (саарзык талазы).

№ 5. ПЕРВОМАЙСКИЙ. 1-ден 15-ке чедир, Восточная 1-37 (саарзык талазы), Депутатская 1-21 (саарзык талазы), Звездная 1а, 1б, 2, 13, 29, 55-67 (саарзык талазы), Карбышев 1-43 (саарзык талазы), 2-28 (эжеш талазы), Кроков 1-ден 56-га чедир, Лермонтов 19, 19а, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

№ 6. ПЕРВОМАЙСКИЙ. 1-ден 15-ке чедир, Восточная 1-37 (саарзык талазы), Депутатская 1-21 (саарзык талазы), Звездная 1а, 1б, 2, 13, 29, 55-67 (саарзык талазы), Карбышев 1-43 (саарзык талазы), 2-28 (эжеш талазы), Кроков 1-ден 56-га чедир, Лермонтов 19, 19а, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977,

МОНГУН-ТАЙГА КОЖУН

№98. МУТУР-АКСЫ. Каргы сумунун, "Тоолалыг" колхозун, №1, 2, 3, кооперативтерин дөвөсү, кызылгартып, астаа, Сыралыг-Ой, Суглуг-Ой, Чингел-Дөргүн, Улут-Дөргүн, Мешлек-Бут, Оораш, Чолдак-Дыттыг-Хем, Кадыр-Орук, Хүрээ-Хавак, Чал-Бий, Оюк-Сайы-Бүрө, Кыскаш, Мутур-Бажы, Дестиг-Кара-Суг, Ортаа-Сын, Оваа-Баары, Хулундур-Хову, Көжээлиг-Хову, Кара-Хову, Доора-Хову, Ажыг-Суг, Чеди-Тей, Балык-Бажы, Култура бажыны, Мутур 3. Рация.

№99. КЫЗЫЛ-ХАЯ. Мөген-Бүрөн сумунун дөвөсү болгаш "Мөген-Бүрөн" совхозтун малчын турлаглары. Турар чери суму чагыргазынын бажыны. Рация.

№100. САРЫГ-ХОЛ. Сарыг-Хөл сумунун дөвөсү. Турар чери Чалаа, 4. Култура бажыны. Рация.

№101. ЧАА-СУУР. Чаа-Суур сумунун дөвөсү. Чаа-Суур кызылгартып, астаа, Турар чери Дружба, 48. Култура бажыны. Тел. 21-633.

№102. ДУС-ДАГ. Дус-Даг сумунун дөвөсү. Турар чери Комсомольская, 30. Тел. 21-633.

№103. ХАНДАГАЙТЫ. Хандагайты сумунун дөвөсү. Мургушт, Бора-Шай турлаглары. Турар чери Геннадий Тумат аттыг Култура бажыны. Тел. 21-215. Устукку Улаатай кызылгартып астаа.

№104. СОЛТУР. Солтур сумунун дөвөсү. Турар чери Сунгар-оол, 1. Култура бажыны. Тел. 21-184.

№105. САГЛЫ. Саглы сумунун дөвөсү. Саглы кызылгартып астаа. Турар чери Дружба, 61 суму чагыргазынын бажыны. Рация.

БИИ-ХЕМ КОЖУН

№106. ТУРАНЫН ЭМНЭЛ-ГЕЗИ. Майская кудумчузун эгизинден Загородная кудумчуга чедир, Загородная Совет Тыяның 30 чыл аттыг кудумчуга чедир, Бесени, Сафьянов кудумчулары; кожуун эмнелгезинин салбыры. Турар чери Ленин, 3 кожуун эмнелгезинин Кызыл булуну Тел. 21-5-21.

№107. ТУРАНЫН СОНГУ ТАЛАЗЫ. Майская кудумчузундан, Загородная Титов кудумчузунга чедир, Титов кудумчузун эгизинден Октябрьская чедир, Октябрьская солагай талазындан эгизип Титова кудумчузунга чедир, Загородная кудумчузунун хүрэдден төнүзүңгө чедир. Турар чери Комсомольская 16, арга-арыг бажыны. Тел. 21-4-81.

№108. ТУРАНЫН БАРЫН

ТАЛАЗЫ. Октябрьская оң талазындан эгизип Советская чедир, Советская эгизинден төнүзүңгө чедир, Красноармейская, Горная кудумчулары. Турар чери Комсомольская, 44 М. Оюк аттыг културанын болгаш дашта-нылганын төвү. Тел. 21-6-49.

№109. ТУРАНЫН ТӨВҮ. Майская кудумчузу Титовдан Советская чедир, Советская Комсомольская чедир, Комсомольская кудумчузу Советскаядан Титовага чедир, Титова кудумчузу Комсомольскаядан Октябрьская чедир. Турар чери Шетинкина 20, дугаары 1 школа. Тел. 21-4-30.

№110. ТУРАНЫН МУРУУ ТАЛАЗЫ. Майская, Советская кудумчузундан эгизлеш, төнүзүңгө чедир, Шоссейная, Комсомольская кудумчулары Советская кудумчузундан эгизлеш төнүзүңгө чедир, Советскаядан эгизлеш Октябрьская чедир, Кудургуң, Эрги Кыштаг, бригада №1 "Кызыл тараачын" көдөз ажалыг бүдүрүлгези, Кудук, Турар чери Шоссейная, 17 РП бажыны. Тел. 21-1-33.

№111. НАЙЫРАЛ. Найырал суур, Тураннын бажы, Ож, Булдуруң, Тараскы. Турар чери "Кызыл тараачын" көдөз ажалыг бүдүрүлгезинин Кызыл булуну, Комарово, 6. Телефон чок.

№112. БИЛЕЛИГ. Билелиг суур. Көдөз клуб бажыны. Телефон чок.

№113. ШИВИЛИГ. Шивилиг суур, Эргч "Шивилиг" ырак оларда малчын турлаглары. Турар чери Шивилиг суурун Култура бажыны. Телефон чок.

№114. АРЖААН. Аржаан сумузу, Көшпей, Байлар кудуу, Ажыг хөл, Чанаш, Чаа Кыштаг. Турар чери Мира, 6. Суму чагыргазынын бажыны. Тел. 21-3-81.

№115. ЧКАЛОВКА. Чкаловка суур, Шанактаровка. Турар чери көдөз Култура бажыны. Телефон чок.

№116. ТАРЛАГ. Тарлаг, Тарлаг-Аксый, Чамзырынкин Лог, Малиновка, Дээрбе, Арга-Эжим, Тунг. Турар чери Почтовая, 25. Школа. Телефон чок.

№117. ХАДЫН. Хадын, Өзүт, Арзак, Львово, Белое, Дерягин Советская, 6-2. Турар чери Култура бажыны. Тел. 21-8-33.

№118. ӨӨК. Өөк, "Кара-Суг, Морой, Ленинка. Турар чери Кызыл партизаннар 3, Култура бажыны. Тел. 44-6-23.

№119. СУШ. Суш, Мезель, Бегреда, Өөк-Аксый. Турар чери школа. Тел. 44-6-23.

№120. СЕСЕРЛИГ. Сесерлиг, Тайга станицызы, малчыннар турлаглары, "Сесерлиг" көдөз бажыны. Тел. 21-4-81.

ажыл-агыл бүдүрүлгези. Турар чери Мандараа кудумчузу, суму чагыргазынын бажыны. Телефон чок.

№121. ХУТ. Хут сумузу, малчыннар турлаглары. Турар чери Култура бажыны. Рация.

№122. СЕВИ. Севи, Чазра, Половинка. Турар чери Култура бажыны. Рация.

СУТ-ХӨЛ КОЖУН

№123. АЛДАН-МААДЫР. Алдан-Маадыр суурунун дөвөсү. Турар чери; Дажы-Намчал, 15. Суму чагыргазынын бажыны. Тел. 3-54.

№124. АК-ДАШ. Ак-Даш суурунун дөвөсү. Турар чери Найырал, 58. Суму чагыргазынын бажыны. Тел. 3-46.

№125. БОРА-ТАЙГА. Бора-Тайга суурунун дөвөсү. Турар чери Чодураа, 23. Суму чагыргазынын бажыны. Тел. 2-23.

№126. ХӨР-ТАЙГА. Хөр-Тайга суурунун дөвөсү. Турар чери; Лопсан-Дондуп, 4. Суму чагыргазынын бажыны. Тел. 2-40.

№127. КЫЗЫЛ-ТАЙГА. Кызыл-Тайга суурунун дөвөсү. Турар чери Биймажап, 20. Суму чагыргазынын бажыны. Тел. 3-66.

№128. КАРА-ЧЫРАА. Кара-Чыраа суурунун дөвөсү. Турар чери Арат 27, суму чагыргазынын бажыны. Тел. 3-59.

№129. СУТ-АКСЫ. Сут-Аксый суурунун дөвөсү. Турар чери Титов, 3. Суму чагыргазынын бажыны. Тел. 3-39.

ТАНДЫ КОЖУН

№130. БАЙ-ХААК. Бай-Хаак суурунун дөвөсү. Турар чери Советская, 33. Култура бажыны. Тел. 2-12-32, 2-11-92.

№131. ДҮРГЕН. Дүрген суурунун дөвөсү. Турар чери Шоссейная, 22. Култура бажыны. Тел. 2-91-89.

№132. СОСНОВКА. Сосновка суурунун дөвөсү. Бай-Даг, Кара-Суг, Чагытай хөл. Турар чери Кызыл Партизаннар, 9. Школа. Тел. 2-84-18.

№133. ХАДЫН-АКСЫ. Хадын-Аксый арбаннын дөвөсү, Кызыл-Эрик, Кара-Чыраа. Турар чери школа. Телефон чок.

№134. БАЛГАЗЫН. Балгазын суурунун дөвөсү, Марачевка, Краснояровка суурлар. Турар чери Советская, 27. Култура бажыны. Тел. 2-53-38, 2-51-14.

№135. КЫЗЫЛ-АРЫГ. Кызыл-Арыг суурунун дөвөсү. Турар чери Култура бажыны. Тел. 2-83-34.

№136. СОЙ. Сой суурунун дөвөсү. Турар чери республиканын туберкулез санаторийин бажыны. Тел. 2-51-72.

№137. АРЫГ-БАЖЫ. Арыг-Бажы суурунун дөвөсү,

Чагытай хөл чогуу, Баян-Сагаан, Калбак Лог, Артың Уузу, Самчылар. Турар чери Механизаторлар, 45. Суму чагыргазынын бажыны. Тел. 2-51-77.

№138. МЕЖЕГЕЙ. Межегей суурунун дөвөсү, Дус-Хөл, Шоол, Кара-Даг. Турар чери Ленина, 29. Суму чагыргазынын бажыны. Тел. 2-21-18, 2-21-19.

№139. УСПЕНКА. Успенка суурунун дөвөсү, Дүрген-Тал. Турар чери О. Сенгичик, 14. Култура бажыны. Телефон чок.

№140. КОЧЕТОВО. Кочетово суурунун дөвөсү, Берт-Даг, Догаан, Кадыр-Орук малчыннар турлаглары, Онгар-Хову бригады. Турар чери Ленина, 42. Суму чагыргазынын бажыны. Тел. 2-14-21, 2-15-52.

ТЕС-ХЕМ КОЖУН

№141. САМАГАЛДЫ. Самагалдай суурунун дөвөсү, Ужарлыг, Түрлүг, Терек-Өдөз, Бөрүлүг малчыннар турлаглары, "Сайлык" даштаналыг лагері. Турар чери Сергей Ланзы, 18. Суму чагыргазынын бажыны. Тел. 21-6-98.

№142. ЧЫРГАЛАНДЫ. Чыргаланды. Белдир-Арыг суурунун дөвөсү, Тес, Сайгың, Хараал-Тей, Ужарлыг, Дыттыг-Хем, Кара-Суг, Хөл-Оожу. Турар чери Ленина, 19. Суму чагыргазынын бажыны. Тел. 21-6-93.

№143. БЕРТ-ДАГ. Берт-Даг суурунун дөвөсү, Тес, Хараал-Хем, Шимээлиг-Хем, Терек-Тиг-Хем, Көжээ-Өдөзиде малчыннар турлаглары. Турар чери; Ленин кудумчузу, суму чагыргазынын бажыны. Телефон чок.

№144. ШУУРМАК. Шуурмак суурунун дөвөсү, Куран суур. Турар чери Гагарина, 14. Суму чагыргазынын бажыны. Тел. 21-4-72.

№145. У. ШЫНАА. Хөл-Оожу, Сарыг-Тал, Алак-Даа, Арысанын-Хем, Шимээлиг-Хем. Турар чери суму чагыргазынын бажыны. Рация.

№146. О. ШЫНАА. О-Шынаа суур, Сарыг-Булун, Алтара, Шолу, Чоолу-Өнгөш, Шалык-Өнгөш, Хоолу, "О-Шынаа" кызылгартып астаа. Турар чери суму чагыргазынын бажыны. Тел. 07.

№147. АК-ЭРИК. Ак-Эрик суур, Арат, Тес, Шара-Нур, "Шара-Нур" кызылгартып астаа. Турар чери Дружба кудумчузу, суму чагыргазынын бажыны. Тел. 21-259.

ТОЖУ КОЖУН

№148. ТООРА-ХЕМ. Тоора-Хем суурунун дөвөсү, Арык, Эзэн-Суг. Турар чери Октябрьская кудумчузу, Култура бажыны. Тел. 2-11-79.

№149. САЛДАМ. Салдам

суурунун дөвөсү. Турар чери суму кулуу. Енисейская, 54. Тел. 2-15-77.

№150. АДЫР-КЕЖИГ. Адыр-Кежиг суурунун дөвөсү, ивижилер турлаа — Өдүгөн, Серлиг, малчыннар турлаа Аскыр-Хөл, Тобул, Аспаныг, Кара-Бор, Ээр-Мээ, Белдир, Сайгыг-Хөл, Устукку, Белдир, Танмалыг. Турар чери; Найырал кудумчузу, Култура бажыны. Тел. 2-14-07.

№151. ИИ. ИИ суурунун дөвөсү, ивижилер турлаа Улут-Даг, малчыннар турлаа Арын, Ак-Хем, Сооттуг-Чазы, Балдырганныг, Ылык-Кижик, Күзек-Шиви, урулгарың санаторий школасы. Турар чери Ийская кудумчузунда суму кулуу. Тел. 2-11-51.

№152. ЫРБАН. Ырбан суурунун дөвөсү. Турар чери Березовая, 8. Суму кулуу. Рация.

№153. СЫСТЫГ-ХЕМ. Систыг-Хем суурунун дөвөсү. Турар чери суму кулуу. Рация.

№154. ХАМСАРА. Хамсара суурунун дөвөсү, ивижилер турлаа Бедий-Соруг. Турар чери суму кулуу. Рация.

УЛУТ-ХЕМ КОЖУН

№155. ШАГААН-АРЫГНЫН ЧӨӨН ТАЛАЗЫ. Сельская, Фестивальная, Кызыл Партизаннар, Улут-Хемская, Чодураа, Юбилейная, Магистральная, Трудовая, Промышленная, Транспортная, Восточная, Степная, пер. Тупикова, Исканский, Зеленой, Шагонарский, Музейный, Бирюкова, Кызыл-оол. Турар чери Саяно-Шушенская 10. Шагаан-Арыгның дугаары 2 ортумак школасы. Тел. 2-25-46.

№156. ШАГААН-АРЫГНЫН ТӨВҮ. Дружба кудумчузу, 18-58 (жеш талазы), дугаарлары 55, 57, 59, 59а, 59б, Енисейская кудумчузу. Турар чери Октябрьская, 28. Кожуунуң култураның болгаш даштаналыгы бажыны. Тел. 2-19-39.

№157. ШАГААН-АРЫГНЫН БАРЫН ТАЛАЗЫ. Гагарина, Пушкина, Новоселов, Студенческая, Советская, Октябрьская, Совет Тыяның 30 чылы, Строительная, Рабочая, Солнечная, Кечил-оол, Комсомольская, Подгорная, Заречная, Медицинская, Топ клиникит эмнелгенин стационары. Турар чери Октябрьская, 32. Шагаан-Арыгның дугаары 1 ортумак школасы. Тел. 2-18-50, 2-12-62.

№158. ШАГААН-АРЫГНЫН МУРУУ ТАЛАЗЫ. Саяно-Шушенская, 1, 3, 4, 5, 7, 8, Горная, Мира, Победы (жеш өз талазы), Дружба кудумчузу 1-ден 53-ке чедир, кожуунуң иштиги херектер килдизи. Турар чери Дружба, 55. Шагаан-Арыг хоораның чагыргазынын бажыны. Тел. 2-21-35.

№159. АРЫГ-БАЖЫ. Арыг-Бажы суурунун дөвөсү, сүт-бараан фермазы, турлаг Оймак. Турар чери А. Шойдуп, 4. Култура бажыны. Тел. 2-17-88.

№160. ХАЙЫРАКАН. Хайыракан суурунун дөвөсү, 1-7-ге чедир Сенектин хой бригадасы, Бел, Эжиким, Ооруг, Хая-Баары, Кускун-Баары, Баяк-Кара-Суг, Чагыг-Хая, Борбак-Арыг. Турар чери Түлүш Күскелдей кудумчузу, 23. Култура бажыны. Тел. 2-17-60.

№161. ИИИ-ТАЛ. ИИИ-Тал суурунун дөвөсү, Барык, Кара-Булу, Чодураалыг-Алак, Көк-Мөөн. Турар чери Норбу-оол, 3. Көдөз култура бажыны. Тел. 2-15-51.

№162. ЧААТЫ. Чодураа суурунун дөвөсү, Чылангыг, Хараган, Кызыл-Тей, Сояк, Чааты, Көк-Хаак. Турар чери Шойдун, 40. Көдөз култура бажыны. Тел. 2-18-56.

№163. ТОРГАЛЫГ. Торгалыг суурунун дөвөсү, Серлиг-Дон, Кожай, Хөтте-Бажы, Шиви-Бажы. Турар чери Советская, 61. Култура бажыны. Тел. 2-16-79.

№164. ЭЙЛИГ-ХЕМ. Эйлиг-Хем суурунун дөвөсү, Оргу-Шөл, Улут-Оймак, Тос-Тээк, Кызыл-Даш, Демир-Суг, Ортаа-Хем, Телээ, Куйлуг-Хем, Бидилиг, Шугур. Турар чери Маадыр-оол, 2. Суму чагыргазынын бажыны. Тел. 2-19-50.

№165. АРЫГ-УЗУУ. Арыг-Узуу суурунун дөвөсү, Кызыл-Даш, Суглуг-Ой, 1, 2, 5, 6, 7 дугаарлыг кыштаглар, Кежик-Аксый. Турар чери Кочетова, 25. Култура бажыны. Тел. 2-16-39.

№166. АРЫСКАН. Арыскан суурунун дөвөсү, адакы Кожай, Белдир-Кежик, Дөргүн, Көдүргө, Дөргүн-Аксый. Турар чери Мира, 19. Култура бажыны. Тел. 2-22-65.

№167. ИШТИИ-ХЕМ. Ишти-Хем суурунун дөвөсү, Аскырлыг-Арт, Сай-Хонаш, Борбак-Бажың, Борбак-Арыг, Дон-Тарак. Турар чери Малчын, 10. Култура бажыны. Тел. 2-12-46.

ЧАА-ХӨЛ КОЖУН

№168. ЧАА-ХӨЛ. Чаа-Хөл суурунун дөвөсү, малчыннар турлаглары: Бел, Саргол, Аргалыкты, Булак, Сарыг-Хөлчүк, Терезин, Аржаа, Бидилиг, Чинге, Шугур, Ортаа-Хем, Кара-Дурут. Турар чери Энергетиктер кудумчузу, бажың 7. Тел. 1-11.

№169. АК-ДУРУГ. Ак-Дурут суурунун дөвөсү, малчыннар турлаглары: Кара-Суг, Оорун, Шеттиг-Арга, Күтүлүг-Даг, Ак-Хем, Сарыг-Сиген, Шолук-Хову, Кара-Даг, Кызыл-Хая, Бош-Даг, Кара-Дыт, Халыг-Даг, ДЭУ, Чаш-Тал, Шивилиг. Турар чери Дружба, 62. Суму чагыргазынын бажыны. Тел. 2-25-65.

ХҮНДУЛУГ КЫЗЫЛЧЫЛАР БОЛГАШ НАЙЫСЫЛАЛДЫН ААЛЧЫЛАРЫ!

КПТУ-4 (Кызыл хооранын Калинин кудумчузу, 1) 2001 чылдың апрель 20-де 11 шактан 14 шакка чедир хоорайда болгаш кожууннарда ажалдаган турар улусчу ус-шеверлерниң кылыгыларын

организаттар. Ону Россия Федерациянын Чонну ажалга хаара тудар албаның 10 чылынга тураскаадыр.

Детелгеге киржир болгаш кылыгыларын салгыларын чүтле Силерге практиктик дуза чедир эвес, а Тыяның чоңуң културанын болгаш төвүзүң ажалдаган турар улусчу шеверлеринге база камгалачыларынга моральдыг болгаш материалдыг деткимче болур.

ТР-ниң Чонну ажалга хаара тудар департаментизи.

“ШЫН” СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистин эргим, хайыралыг акысы, “Тээли”, “Кызыл-Даг” совхозтарга үзүктөл чок 41 чылдың дургузунда чолаачылап ажалдап чоран, күш-ажылдың хоочуну Дадар-оол Кужугетович КАДЫГ-ООЛ 56 харлап чораш, аар аарыгдан үр эвес аараанын соонда амьдыралындан, чырык өртмөчөйдөн чарлып чоруткан. Акысты сөөлүг орукче үдежил, качыгдалдын аар-берге хүнеринде бискө моральдыг болгаш материалдыг дуза, деткимче көргүскөн РФ-тин Социал камгалап фондунун ТР-де фондунуң коллективинге (даргазы Сергей Маады), Кызыл хооранын чер комитетинин коллективинге, “Шын” солунуң коллективинге, республиканың А. С. Пушкин аттыг национал библиотеказынга (директору Ольга Фенцель) Бай-Тайга кожуунуң теп библиотека системасын, Николай Ойзег-оол аттыг Култура бажынын, урулгарың Тойбухаа аттыг чурула уран чурунун школасын, кожуунуң санитар-здиемолотуг станицызынын коллективинге, Тээлиде, Кызылда төрөлдөвиске, эш-өөрүске, Кызылда, Чыраа-Бажында кудаларыска, ажыг-шүжүгүстү үшкөң чонувуска четтиргенинги итереттис.

Төрөлдөриң мурунуң “Шын” солунуң бижикчи Чымыс АДЫГ-ООЛ.

Тес-Хем кожуун чагыргазы партия, комсомол, эрге-хоойлу органнын хоочуну

Лопсан Солянович НУРЗАТТЫҢ хенертен мөчээни-биле оок чок кижилеринге, төрөлдөриң ханы кажылалды илередип тур.

Тыва Республиканың ИХА-нын коллегиязы, Хоочуннар чөвүлди болгаш хууда составы иштиги херектер органнын хоочуну, милицияны подполковниги

Лопсан Солянович НУРЗАТТЫҢ мөчээни-биле оок төрөлдөриң болгаш чок кижилеринге ханы кажылалды илередип тур.

АГАР САНЬБЫС: № 40703810400000000000-АК ОАО Банк “Тувакредит”, Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000000 БИК 049304729.

Солун Россия Федерациянын Парламент болгаш массалыг информация чепсектеринин талазы-биле хоойтулуктагы чорудулуктагы контроль болгаш биржаның Тыва дөвөсү эргелгенин бүртүктөгөн.

Бүртүктөгөн дугаары — Т-00007. ТР-ниң парламент болгаш информация чепсектеринин талазы-биле хоойтулуктагы чорудулуктагы контроль болгаш биржаның Тыва дөвөсү эргелгенин бүртүктөгөн.

ОРНУН ЧҮГЕ ЭЭЛЕП АЛГАНЫЛ?

Кызыл хоорай чагыргазынын бажынын чанында үш каат ак бажың бар. Ынаар кирер эжеп аксыңда “Тыва Республиканы аас чогаал дуганы” деп бижик каан. Ол бажынын ажал-чорудулганын дугайында, мында кымыр ажалдап ораның дугайында бижиксеңдер.

Аас чогаалы дээрже тыва чоңун төвүзү дүр. Аас чогаалы — тыва чоңун кайгамчык эртинези. Чер-чуртунга, тайга-сынарынга, аржаан-хем-неринге, айт-хөлүңгө тураскааткан чараш ырларны, кожомыктарны тывалар шааандан бээр боттары чогаалды, ырлажып чоран. Оларын аразында салганда салгал дамчып чоруур кайгамчык чараш ырлар бар: “Өпей ыры”, “Кадарда чоңу чараш”, “Бай-ла Хемчим”, “Тандын турда”, “Өдүгөн тайга” дээш, оон-даа хей. Чонун бо ырларын ырлажып чораш, “Алдарлыг артист”, “Улустун артист” деп хүндүлүг аттарга четкен ыраажыларыс, хөмөй-сылгыттарыс-ыс эмгекчел. Оларын грам-пластинкаларга да бижидип турган. “Хүн-Хүртү” бөлүүн көрүң даан. Чонун ырларын чып ырлап чораш,

айып хире бедий дейлелге четкен-дир. Чон-биле ажалдап деп чүве ол-дур. Белүктүң удуртукчузун Кайгал-оол Ховалыгның кызымак ажалынын көскү демдээ-дир.

Аас чогаалын сайырадыры-биле, улустун уран талантынын улам күштөлдирер дээш үстүңде адааның “Тыва Республиканы аас чогаал дуганы” чүңү кылып турарлыг суурга көрөлиңер. Ында кымыр барыл таныштырып көрейң.

Бирги каатта таңыныл-доскуул чери бар. Оон аңгыда ийи бичи зал, тон уштур